

saludà lo pagès dient —*Dominus tecum*—. Lo pagès no reté les saluts a l'abat mas --- totes les vegades que'l pagès feria del càvec en la terra, l'abat dehia —*Dominus tecum*— --- lo pagès dix que vençut --- l'avia --- e ésser servidor --- en vida ermitana --- e féu-li cella --- e l'abat mès nom a aquell loc “*Dominus tecum*”» (NCL. II, 42.21ss.). «Ordenaren los Conseylers --- que negú pagès ne son fil<1> --- no gosen portar --- armes ne espatleres, sinó coltel de mida o bastó o reste<1>lada, con vaça a lauró ---», Bna. 1316 (CaCandi, *MischCat.* I, 119). «En alguns termes --- se paga un cens apellat l'ossal --- en aquesta manera: que lo *pagesos*, que quant avian anar luy de lur mas a lossar reyas e arades --- fou provechit --- ferer que --- pagassen en forment ---», a. 1462 (Hinojosa, *Rég. Señ. Cat.*, 370).

No se'n fiaven els nobles i altres braços dominants, perquè el pagès s'anava cansant ja de ser l'agricultor serf d'un noble', més encara en terra de lliures catalans, que a França (on encara ho feren durar 300 anys més); i així en la *Queste dou Saint Graal* són encara «li *rendu*» els qui la nostra versió Reixac anomena *los pagesos*: «feren saber per tota la ter<r>a la nove<1>la del comte con era mort, e sí vengren tots los *pagésos* --- e sebuliren-lo ---» (173.2).

No sempre els frares foren conciliants i apaivagadors com l'home del *Blanqueria* i aquell altre gran polígraf que sovint amonestà moderació als poderosos; però la classe dominant, dirigent encara en la llengua del S. XIV, persistia a envilir l'home de la gleba, i fins per a Eiximenis el mot *pagès* (que avui pronunciem amb respecte) evocava llavors tant o més la noció de grosseria menyspreada que la suprema noblesa del treball: i així és com aqueix gran termòmetre moral que és la semàntica de l'idioma, assenyalava llavors inequívocament ordinària, brutalitat, rebaixament social i fins moral: «tota dona d'onor deu haver vestidura d'aur e de burell; mas bé és *pagesa* aquella qui la ha d'aur, e demana burell per viciadures!»: els aviciaments, burell moral de la dona rica, pitjor per a l'ànima que les cascarries del pagès, clama enginyós l'hàbil moralista en el *Llibre de les Dones* (§ 54, 42r2.6), però ell mateix traïx l'existència del concepte comú, dins el llenguatge refinat que ens ha transmès, aplicant a la mateixa mena de dona, pocs paràgrafs abans, el dictat de «so-mera».

I això ens ho observaren els mateixos castellans (que en el segle següent, atiaren la brega interna, suïcida, per la mà maquiavèlica i cesarista de llurs Trastàmaras), com ho observa l'ull maliciós de l'Arxipreste de Hita, quan manleva del català el mot *pagès* (estrany a la llengua castellana de llavors i de sempre): «Muy villano sería e muy torpe *pagés*, / sy de la muger noble dixiés cosa refés» (*L. de Buen Amor*, 108a), que fins a l'Atlàntic havia arribat més o menys aqueixa noció de les tensions catalanes (en la versió portuguesa del *Buen Amor*, fi S. XIV: «muyto sería eu torpe e malo, villano, *pagés*, se eu ---», *RFE* I, 171): per això, tanmateix, no veient més que la nostra brosa guardaren llur biga, i el *villano* i el *villão*, i el gall.

villam restaren tristíssims 'villanos'!

En llatí l'original del nostre mot no forma part encara de la llengua clàssica, però és un derivat del mot cabdal *PAGUS* 'el país rural, el camp, els camps' (fr. *la campagne*). D'aquí formà el llatí vulgar tardà, en la llenca central de la Romània, un derivat adjectiu *PAGENSIS* 'l'home del pagus': potser perquè *pagani*, l'antic adjectiu clàssic, havia pres una connotació religiosa, mirada amb creixent deprecació en els medis cristians, i era prudent servir-se d'un terme nou, quan hom volia fugir d'hostils malentesos. Es registra primerament a la fi del S. VI en el Pare franciscà Gregori de Tours, que sembla suggerir el matís de 'convilatà', habitant de la ruralia circumdant: «--- inter Toronicos --- Sicharius, Iohannis quondam filius, dum ad Natalis Dominici solemniam --- cum Autrighisilo reliquosque *pagensis* celebraret --- misit puerum ad --- invitacionem, ut --- bibendi gracia venire deberint ---» (*Historia Francorum* VII, 47).

Paraula, doncs, tardana, que restà estranya a la romanitat itàlica i a la hispànica carpeto-lusitana, però es perpetuà en oc. *pagès* i fr. *pais*, de primer pertot amb el sentit del ll. clàssic *agricola*, *pagannus*, després substantivat en el Nord de França amb aplicació a la terra dels *pagesos* (la «campagne»), *le pais*, que aviat designà allí la idea de 'comarca', i finalment el mot *pays* del francès modern, 'país, regió'; d'on passà manlevat *pais* al català i a les altres llengües romàniques.

En canvi l'oc. *pagés*, que ja és medieval amb el sentit de «paysan», si bé menys vigorós que en la nostra llengua, mantingué en part el sentit del ll. *agricola*, i avui expressa encara, almenys «en Languedoc, Rouergue et Bearn» el sentit de «propriétaire-cultivateur, cultivateur aisé --- fermier, paysan, villageois» (*TdF*), i això fins bastant al Nordoest: Carci «*potés*, bourgeois, campagnard, paysan riche» (resultat local de *pagés* en aquest dialecte de fonètica apitxada: Lescale), mentre que en les regions N. i Est de l'occità (com en el rodanès), *paisan* ha vingut a reemplaçar-lo.

La forma catalana, en canvi, restà fidel al seu paper primitiu d'adjectiu personal, que en substantivar-se es mantingué personal: *vida pagesa*, *costums pagesos*, *dona pagesa*, *home pagès*; substantivats, aquests continuaren designant persones: *una pagesa*, *els pagesos*, *un pagès*. No mancaren algunes aplicacions secundàries: el *pagès* era un home ferm, gens invàlid, que es mantenia enter, aguantant el pes que calia, d'aquí *un pagès* per designar un suport alt i ferm, un «peu-dret per penjarhi el llum, com es feia abans»: ens ho recorda Careta, tot documentant-ho en un text de 1486 (*Barbr.*, s. v. *poste*, castellanisme avorrible en què han caigut alguns), S. XIV a Vic etc., *DAG.*, cosa també de Val. (CRos 1764) i de les Illes [1388, *AlcM*]: l'Arx. Lluís Salvador ens dóna un bon gravat del *pagès de paret* menorquí: espècie de permòdol o penjador mòbile (sembla, de metall) i que es pot adossar a la paret (II, 285).

El *pagés* és, doncs, quasi sinònim de *terrassà*, terme amb el qual el dupliquen en el Princ. i a les Illes, en especial quan convé subratllar el matís de vida agrà-